

ORGANIZOVANÉ POUTI DO PALESTINY V 19. STOLETÍ

Zdeněk HOJDA

Cestovatelé a poutníci do Svaté země

Zájem poutníků o biblická svatá místa se datuje již od Konstantinových dob. Prvním známým českým návštěvníkem v Palestině byl Kosmou uváděný kanovník jménem Osel, který měl na místa spjatá s Kristovým životem zavítat ještě před první křížovou výpravou, někdy před rokem 1092.¹⁾ O dalších poutnicích do Jeruzaléma, totiž předáku Vzratovi roku 1122 a dvou mužích jménem Heřman a Lutobor o dva roky později, se zmiňuje rovněž Kosmas.²⁾ Mnohem výrazněji se ale do kulturního povědomí zapsali cestovatelé 15. a 16. století, kteří zanechali o svých cestách do Palestiny vesměs pozoruhodná písemná svědectví. Byli to utrakvistický kněz Martin Křivoústý (1477), český bratr Martin Kabátník (1491), šlechtici Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (1490–1491) a jeho bratr Jan (1493), pražský měšťan Oldřich Prefát z Vlkanova (1546–1547) a ovšem nejznámější z nich: Kryštof Harant z Polžic, který navštívil svatá místa spolu s Heřmanem Černínem (1598–1599).³⁾ Patnácté a šestnácté století vůbec bylo

1) *Dne 1. října [1092] přišel jakýsi lžibiskup jménem Rotpert do této země [...] a protože ho poznal náš bratr Osel, též Asinus zvaný, a dosvědčil, že kdysi konal biskupské úkony, když s ním z Uher putoval do Jeruzaléma, kníže Břetislav i zvolený biskup Kosmas vlídně ho přijali [...]* Srov. Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha 1972, s. 139.

2) *Tamtéž*, s. 194 a 196. Srov. k tomu Josef ŽEMLIČKA, *Wallfahrten aus Böhmen nach dem Heiligen Land und ihre kulturelle Bedeutung (bis Mitte des 12. Jahrhunderts)*, in: *Wallfahrten in der europäischen Kultur. Tagungsband Příbram, 26.–29. Mai 2004, Frankfurt am Main 2006*, s. 37–52.

3) Srov. naposledy Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Mezi houfý lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15.–17. století*, Praha 2005; TÁŽ, *Biblická topografie a inscenace orientálního cizího v českojazyčných cestopisech raného novověku*, HOP 1, 2009, č. 1, s. 127–141. Souhrnně o poutnictví v posledních dvou staletích středověku Pavel SOUKUP – Jaroslav SVÁTEK, *Dvojitá tvář Svatého města. Jeruzalém jako cíl křížáků a poutníků*, DaS 33, 2011, č. 10, zejména

„zlatou dobou“ poutí do Svaté země: Daniel Adam z Veleslavína vydal dokonce český překlad poutnického průvodce po biblických místech od Heinricha Büntinga;⁴⁾ plavby do Levanty zajišťované benátskými kapitány byly už regulérně organizovanými poutnickými výpravami (viz například u Prefáta). V 17. století a 18. století nastaly však poutníkům do východního Středomoří méně příznivé časy; dostupnost svatých míst se jednoznačně zhoršila. S výjimkou boskovického měšťana Vavřince Slížanského⁵⁾ se z té doby dochovaly většinou cestovní zápisky z pera duchovních.⁶⁾ Mezi nimi vynikají hlavně františkánští řeholníci, kteří nejen pečovali o poutníky ve svém hospici v Jeruzalémě, ale věnovali se také misím v okolních zemích. K dispozici tak máme relace františkánů Jakuba Římaře a Remedia Prutského;⁷⁾ těžiště jejich činnosti leželo ovšem v Egyptě a Habeši.

Palestina se v průběhu 19. století proměnila víc než za uplynulá tři století turecké vlády dohromady. Politický i vědecký zájem Evropanů o Blízký východ se zvýšil zejména po Napoleonově tažení do Egypta roku 1799, tím více však vystoupily do popředí problémy spojené s touto částí Osmanské říše. Oblast byla politicky nestabilní úměrně slábnoucí pozici Vysoké Porty a v důsledku toho také kvůli sporům místních pašů, kteří se

s. 31. K Janu Hasištejnskému Petr HLAVÁČEK, *Náboženské a „turistické“ rituály poutí do Svaté země aneb cesta Jana Hasištejnského z Lobkovic do Jeruzaléma*, in: Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století, Praha 2009, s. 339–345. Prefátův cestopis nově vydala Hana BOČKOVÁ (ed.), Oldřich Prefát z Vilkanova, *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, Praha 2007.

4) Alena WILDOVÁ, *Amor di patria e conoscenza del mondo nella prefazione di Daniel Adam z Veleslavína all'Itinerarium Sacrae Scripturae di H. Bünting*, in: Italia e Boemia nella cornice del rinascimento europeo, Firenze 1999, s. 289–304.

5) Srov. Vavřinec SLÍŽANSKÝ, *Nový popis cesty do Jeruzaléma a Svaté země, co do pozoruhodného je v ní k vidění, jakož i o víře, obchodu a životu Turků [1660–1661]*, Boskovice 2009. V Krolmusově předmluvě ke Žvejkalovu *Popsání trojích cest* (viz pozn. 28), čteme o dalších měšťanských poutnických pocházejících ze severozápadních Čech: Danielu Kacerovském z Libochovic (putoval do Jeruzaléma okolo roku 1694) a o J. Hýském ze Mšena, který pobyl v Palestině celý rok (1789) a „potom domu celý vausama zarostlý se k opuštěné ženě a dítkám svým vrátil“.

6) Například Veronika ČAPSKÁ, *Askese im kulturellen Vergleich. Die Orientreisebeschreibung des Serviten Angelikus Müller (1677–1734)*, Saeculum 60, 2010, č. 2, s. 277–288.

7) K Prutkému srov. edice Josef FÖRSTER (ed.), Václav Remedius Prutký, *O Egyptě, Arabii, Palestině a Galilei*, Praha 2009; a dále několik studií od téhož autora a Marka Dospěla.

přetahovali o vládu nad palestinským pobřežím (paša z Akkonu) a vnitrozemím (místodržící v Damašku a jeruzalémský paša). V letech 1832–1840 se vlády nad Palestinou zmocnil egyptský místodržící albánského původu Muhammad Alí Paša, proti němuž se zvedlo roku 1840 mohutné povstání.⁸⁾ Do oblasti tak stále více zasahovaly evropské velmoci. Mimo jiné zřizovaly v Jeruzalémě své konzuláty: první byl britský roku 1839, rakouský konzulát byl otevřen o deset let později. Od 60. let začala systematická kolonizace palestinského území: vznikaly tu křesťanské osady⁹⁾ a roku 1870 byla založena první židovská osada Mikveh Israel. Na konci století se zrodilo sionistické hnutí, jehož klíčovým spisem se stal *Der Judenstaat* Theodora Herzla z roku 1896.¹⁰⁾

Pro počátek 19. století se odhady počtu poutníků do Palestiny pohybují kolem pěti tisíc osob ročně.¹¹⁾ Jejich množství ale v průběhu 19. století lavinovitě narůstalo. Kolem poloviny století už to bylo asi pětkrát více, kvalifikované odhady pro období kolem roku 1900 sice chybí, ale vzhledem k pravidelně organizovaným výpravám stovek poutníků (viz dále) můžeme předpokládat další mnohonásobný nárůst. Do Palestiny putovali katolíci i protestanti, nejednou se tu objevily i korunované hlavy: např. roku 1869, u příležitosti otevření Suezského průplavu, zavítali i do Jeruzaléma císař František Josef¹²⁾ a pruský korunní princ Fridrich Vilém,¹³⁾ roku 1881

8) Klaus POLKEHN, *Palästina. Reisen im 18. und 19. Jahrhundert*, Berlin 1986, s. 81; dále srov. Michael KRUPP, *Osmnáct století Izraele. Od zániku Chrámu do počátků sionismu*, Praha 2010, s. 116–124; Alexander SCHÖLCH, *Palästina im Umbruch: 1856–1882*, Stuttgart 1986, zde zejména úvodní kapitola „Europa und Palästina 1838–1917“; sborník Barbara HAIDER-WILSON – Dominique TRIMBUR (edd.), *Europa und Palästina 1799–1948*, Wien 2010.

9) Srov. Alex CARMEL, *Christen als Pioniere im Heiligen Land. Ein Beitrag zur Geschichte der Pilgermission und des Wiederaufbaus Palästinas im 19. Jahrhundert*, Basel 1981.

10) Srov. Theodor HERZL, *Židovský stát. Pokus o moderní řešení židovské otázky*, Praha 2009.

11) Srov. K. POLKEHN, *Palästina*, s. 14.

12) Srov. Anna SELANDER, *Österreichische Reisende bei der Eröffnung des Suezkanals*, in: *Egypt and Austria I*, Praha 2005, s. 117–126.

13) Hans ROTHFELS (ed.), *Tagebuch meiner Reise nach dem Morgenlande 1869. Bericht des preußischen Kronprinzen Friedrich Wilhelm über eine Reise zur Einweihung des Suez-Kanals*, Frankfurt – Berlin – Wien 1971.

rakouský korunní princ Rudolf¹⁴⁾ a roku 1898 císař Vilém II.¹⁵⁾ Při zmíněném otevření Suezského kanálu v listopadu 1869 byli též Wilhelm Wiener, vídeňský žurnalista narozený v Praze, a rajhradský benediktin a historik Beda Dudik, jež zastával funkci kaplana v císařově průvodu. Oba popsali císařovu návštěvu Egypta a Palestiny v polooficiálních relacích, vydaných už roku 1870.¹⁶⁾ Palestinská část panovníkovy výpravy předcházela návštěvě Egypta: císař cestoval po Dunaji až do Ruščuku (dnešní bulharské Ruse), pak přes Varnu a Konstantinopol do Athén, odkud se přeplavil do palestinské Jaffy (7.–14. 11. 1869).

V Čechách se mohli soudobí zájemci seznamovat s Palestinou už od konce 18. století zejména z německých nebo do němčiny přeložených cestopisů. Velký vliv měl rovněž blízkovýchodní „itinerář“ francouzského romantika François René de Chateaubrianda;¹⁷⁾ obrazovou představu zprostředkoval v druhé polovině 19. století zejména skotský malíř David Roberts.¹⁸⁾ Mnozí ovšem toužili po poznání blízkovýchodních zemí z vlastní zkušenosti. Většinu z nich stále tvořili tradiční poutníci, najdeme však už také cestovatele s vědeckými nebo politickými zájmy. K těm můžeme počítat například Franze Wilhelma Siebera, prvního Čecha, který objel svět; Egypt a Palestinu navštívil roku 1818.¹⁹⁾ Roku 1837 podniknul cestu

14) Erzherzog Rudolf von ÖSTERREICH – Franz von PAUSINGER, *Eine Orientreise*, Wien 1884. Zápisky prince Rudolfa doprovázejí kresby malíře Franze X. Pausingera; kromě poutních cílů byl účel výpravy také lovecký. Srov. k tomu Angela BLASCHEK, *Österreichische Orientaler als Reisebegleiter berühmter Persönlichkeiten im 19. Jh.*, in: *Egypt and Austria I*, Praha 2005, s. 21–29.

15) Alex CARMEL – Ejal Jakob EISLER, *Der Kaiser reist ins Heilige Land: die Palästina-reise Wilhelms II. 1898. Eine illustrierte Dokumentation*, Stuttgart 1999.

16) Wilhelm WIENER, *Nach dem Orient. Reiseskizzen*, Wien 1870; Beda DUDIK, *Kaiser-Reise nach dem Oriente*, Wien 1870.

17) François René de CHATEAUBRIAND, *Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris, en allant par la Grèce et en revenant par l'Égypte, la Barbarie et l'Espagne*, Paris 1811 (a řada dalších vydání a překladů, český ale neexistuje).

18) David ROBERTS, *The Holy Land*, London 1855. Robertsovy akvarelly posloužily opakovaně také k ilustrovanému vydání bible, např. London 1860.

19) Franz Wilhelm SIEBER, *Reise von Cairo nach Jerusalem und wieder zurück*, Prag – Leipzig 1823, 2. vyd. 1826; TÝŽ, *Beschreibendes Verzeichniß der i. d. J. 1817 u. 1818 auf einer Reise durch Creta, Ägypten, Palästina gesammelter Alterthümer und andern Kunst- und Natur Produkte*, Wien 1820. Sieberův pobyt v Palestině trval 42 dní.

do Palestiny „poslední lancknecht“ Bedřich Schwarzenberg.²⁰⁾ Bedřich Berchtold z Uherčic spolu s Josefem Vratislavem z Mitrovic a Františkem Salmem cestovali do Jeruzaléma v letech 1841/42 přes Cařihrad, Smyrnu a Egypt.²¹⁾ V druhé polovině 19. století publikoval zajímavou cestopisnou črtu Jan Neruda, který byl v Palestině a Egyptě s Emanuele Kittlem roku 1870.²²⁾ Roku 1882 navštívil Palestinu jičínský gymnaziální profesor a autor řady cestopisných fejetonů Josef Wünsch.²³⁾ Zajímavou postavou je Vilém Němec, který roku 1883 při cestě do Egypta navštívil Jeruzalém a dokonce se na čas usadil ve františkánském klášteře sv. Jana Křtitele (později prožil patnáct let v egyptské Káhiře).²⁴⁾ S arcivévodou Ludvíkem Salvátorem a znovu sám roku 1892 navštívil Palestinu František Klement, který pod pseudonymem Quido Mansvet vydal několik blízkovýchodních cestopisných skic.²⁵⁾ V roce 1895 zahájil studia na dominikánské Biblické škole v Jeruzalémě pozdější vynikající arabista a diplomat Alois Musil.²⁶⁾ Výlučně vědecký ráz měla také botanicky zaměřená cesta Františka Nábělka do Sýrie a Palestiny, kterou vykonal v letech 1909–1910.²⁷⁾

Pravou poutí tradičního typu byly výpravy zlatníka Jana Žvejkala (1782–1854), kterému se povedlo do Palestiny doputovat až na třetí pokus. Do cesty se mu dvakrát postavily nemoci, nedostatek peněz či různé nehody. Poprvé se vydal na cestu do Svaté země roku 1818, došel ale jen do Itálie. Podruhé roku 1826 zkusil cestu přes Polsko, Uhry, Sedmihradsko a Valašsko, z Craiovy se ale musel vrátit. Do třetice, vybaven již dostatečnými zkušenostmi, vyrazil roku 1831 přes Bukovinu, Moldávii a Bulharsko do Cařihradu, odkud pak pokračoval lodí přes Kypr a Bejrút. V říjnu 1832 konečně stanul ve vytouženém Jeruzalémě. Teprve v listopadu roku 1833 se cestou přes Egypt vrátil zpět do Prahy. Svě vzpomínky zachytil

20) Friedrich von SCHWARZENBERG, *Fragmente aus dem Tagebuch während einer Reise in die Levante (1837)*, 2 sv., Wien 1856.

21) Srov. Jiří a Miloslav MARTÍNKOVI, *Kdo byl kdo: naši cestovatelé a geografové*, Praha 1998, s. 66.

22) Srov. Jan NERUDA, *Obrazy z ciziny*, Praha 1872, s. 97–141 (kapitoly Joppe, V judských horách, Jeruzalém).

23) Jana FILÁK MÜLDNEROVÁ, *Josef Wünsch – cestovatel*, Praha 2011.

24) Srov. Vilém NĚMEC, *V zaslibené zemi a na půdě africké*, Praha 1916.

25) František KLEMENT, *Palestýna*, Praha 1895; TÝŽ, *Z Jaffy do Jerusalema*, Praha 1894. Klement navštívil Palestinu celkem třikrát, poprvé již roku 1881.

26) Monograficky naposledy Oldřich KLOBAS, *Alois Musil zvaný Músa ar Rueili*, Brno 2003; srov. též Stanislav SEGERT, *Alois Musil – Bible Scholar*, Archiv orientální 63, 1995, č. 4, s. 393–400.

27) J. a M. MARTÍNKOVI, *Kdo byl kdo*, s. 304.

literárně nepřilíš gramotný Žvejkal s pomocí známého průkopníka české archeologie, pátera Václava Krolmuse.²⁸⁾ Podobné cesty byly ovšem v té době dostatečně výjimečné, aby zajistily palestinským poutníkům doživotní proslulost, zejména v maloměstském či vesnickém prostředí. Příkladem z jižních Tyrol může být pekařský mistr Johann Georg Hilber z Brunecku,²⁹⁾ který se pustil roku 1851 na Blízky Východ klasickou mořskou cestou z Terstu přes Smyrnu a Cařihrad, ovšem již parolodí. Po návratu nechal „Jerusalemäck“, jak byl nyní svými sousedy nazýván, zhotovit pro farní kostel v Brunecku jesličky v orientálním stylu na základě svých náčrtků, zcela v duchu barokních šlechtických fundací kaplí Svatého hrobu. O tom, že lidé, kteří se mohli pochlubit podobným zážitkem, byli v polovině 19. století pro své okolí nejen senzací a předmětem obdivu, ale mohli se naopak dostávat díky svému nabytému „poutnickému sebevědomí“ také do konfliktu s místními církevními autoritami, svědčí příklad Filipa Sigmunda Ratajského z Hané, který navštívil Palestinu v letech 1851/52.³⁰⁾ Srovnatelná je například cesta sedláka Johanna Edera z Pinzgau roku 1856, který ji popsal v jednom svazku spolu s poutí do blízkého Mariazell.³¹⁾ Myslím, že tento detail dobře svědčí o tom, že pro obyčejné poutníky byla svatá místa nejen hlavním, ale také jediným cílem jejich cest. Nic jiného nebylo důležité, ani prostředky, jakými se ke svému cíli dostanou, ani setkání na cestě, ani poměry v zemích, kterými procházeli. Zůstával cíl. Pout' do Svaté země byla korunou poutnického snažení, byla nesrovnatelně obtížnější a namáhavější než jiné pouti (například ona mariacelská), zůstávala ale stále hlavně a především poutí.

Na pout' se ale nevydávali jen prostí venkované, nýbrž i poutníci z opačného konce společenského žebříčku. V souvislosti s počínajícími organizovanými poutěmi stojí za pozornost svědectví jedné urozené dámy, Aloisie Barbory Dobřenské z Dobřenic, která navštívila Svatou zemi

28) Jan ŽVEJKAL, *Popsání trojích cest po pevné zemi a po moři v Evropě, Asii a Africe*, Praha 1844.

29) Hans-Peter LAQUEUR, *Das Osmanische Reich und seine Bewohner aus der Sicht eines Südtiroler Bäckermeisters (1851/52)*, in: Marlene Kurz – Martin Scheutz – Karl Vocelka – Thomas Winkelbauer (edd.), *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie*, Wien – München 2005, s. 461–470.

30) Srov. Zdeněk FIŠER, *Filip Sigmund Ratajský* (= Kdo byl kdo na Kroměřížsku, sv. 11), Kroměříž 1991; Vojtěch BŘEZINA, *Ze srdce Hané do Svaté země ...*, Střední Morava 1996, č. 2, s. 121–123.

31) Johann EDER (vom Ebengute in Alm), *Pilgerreise nach Jerusalem und Rom im Jahr 1856 und Wallfahrt nach Maria Zell im Jahre 1857*, Salzburg 1862.

v roce 1874 a zaznamenala průběh pouti v zajímavém deníku.³²⁾ Baronka cestovala do Palestiny se společností poutníků, kterou organizovali otcové františkáni z Vídně (z deníku se dovídáme, že tyto pouti pořádají každoročně). Skupina čítala čtrnáct osob, z toho pět kněží; dva účastníci byli z Čech – kromě baronky ještě schönbornský služebník jménem Poddaný. Výpravu vedl páter Alois Flasching z Kirchbergu v Dolním Štýrsku. Za celou pouť účastníci zaplatili celkem 440 zlatých, z toho za přepravu po moři 135 zlatých. Průběh cesty lze na základě deníku rekonstruovat takto: Z Terstu výprava vyplula 28. února 1874; na levantském pobřeží přistáli kolem 12. března. Začali prohlídkou Bejrútu, pak pokračovali přes Haifu na horu Karmel a do Nazaretu (15. 3.), odtud si zajeli přes horu Tábor ke Genezaretskému jezeru (17. 3.), načež se vrátili zpět do Nazaretu. Další cesta odtud přes Samaří (Šomron), Bethulii a Siloé do Nábulusu, přes El Biret (al Bira), poté dosáhli Jeruzaléma, kam vstoupili 23. března.³³⁾ Z Jeruzaléma se vypravili na prohlídku Betléma a k Mrtvému moři, zpět se vraceli podél Jordánu a přes Jericho. Z Jaffy pak odpluli do Port Saidu a odtud do Káhiry. Na zpáteční cestu vypluli z Alexandrie, plavba do Terstu trvala 6 a půl dne; přistáli na den sv. Marka, tj. 25. dubna. Celá cesta trvala tedy zhruba dva měsíce. Svě pocity z cesty shrnula Dobřenská v závěru deníku: *So kam ich mager wie ein Skelett, abgebrannt wie ein Araber, bärtig wie Esau am I. Mai l. J. nach Hause mit der inneren Genugthuung, einem Gelübde, in meinem angehenden 33 Lebensjahre Jerusalem zu sehen, erfüllt zu haben.*

32) Muzeum Vysočiny Jihlava, Eine Reise nach dem Orient der Frau Aloisia Barbora Dobřenský von Dobřenic, sign. ZK Plandry 666. Deník je psán německy s občasnými českými vsuvkami. V příloze foto-litografický plán Palestiny, vydaný nakl. Kellner & Giesemann, Berlin, se zakreslenou trasou (itineráře) cesty. [titulní list]: *Eine Reise nach dem Orient der hochgebornen Frau Aloisia Baronin Dobřenský von Dobřenic [!] und gnedigen Pfarrpatronin, gewidmet von in Ehrfurcht Endes gefertigten.* Na konci je podepsán Stephan Vova, Cooperator in Heřmaň, am 19. September 1874 (seit 25. November 1881 Pfarrer in Kohl-Přibram). Soudím však, že jde o barončin deník (vypráví v první osobě), páterem Vovou pouze krasopisně přepsaný. O něm se totiž jako o účastníkovi cesty nikde nemluví.

33) V Jeruzalémě strávili poutníci 13 dnů a baronka Dobřenská tu vylíčila i zajímavé setkání s krajanem: *„Při jedné procházce jsem se obrátila s otázkou na jednoho slušně oblečeného muže. K mému úžasu to byl krajan z Jičína, který tu pracuje jako truhlářský tovaryš u jednoho Araba. V době vídeňské světové výstavy si jej najal jeho současný mistr a on je teď jediným Čechem v Jeruzalémě. Krom něj tam byl ještě jeden truhlářský tovaryš z Mirovic, ten ale odjel o Velikonocích domů“.*

Velmi často zastoupenou kategorií mezi návštěvníky Palestiny – a hlavně mezi těmi, kdo zanechali o této návštěvě písemné svědectví – byli přirozeně katoličtí duchovní. V roce 1861 putoval do Svaté země Josef Chmelíček,³⁴⁾ profesor pastorální teologie na teologickém ústavu v Brně; roku 1863 Josef Bohumil Bumba,³⁵⁾ kněz a učitel náboženství na gymnáziu v Jindřichově Hradci (spolu s Bernardem Christlbaurem, děkanem v Kar-dašově Řečici), jenž svou cestu vylíčil formou didaktického vyprávění své neteři Lidunce a synovci Vojtíškovci – děti dokonce vstupují do vyprávění svými otázkami a vzpomínkami na katechezi. V roce 1885 cestoval na Východ František Xaver Kryštůfek,³⁶⁾ v roce 1888 letech vykonal a popsal stejnou cestu Václav Macek (ve společnosti soběslavského kaplana Šulisty a profesora Fahrbergera ze Sankt Pölten).³⁷⁾ Cestou do Palestiny navštívili také Egypt, cestou zpět Cařihrad.

O rostoucí dostupnosti Palestiny hovoří na počátku osmdesátých let 19. století také známý světoběžník Josef Kořenský: *„Cestovati do Svaté země jest za našich časů mnohem bezpečnější a pohodlnější nežli bývalo v dobách minulých. V době několika neděl lze nyní navštívití všechna památ-ná místa ve Svaté zemi. Z té příčiny cestuje se teď do Svaté země mnohem více nežli jindy. Kdo z Čech vydává se na cestu do Svaté země, ten užívá velmi pěkných parolodí, jež tam Rakouskouherský Lloyd vysílá každých čtrnáct dní jednou. Lloydové ty parníky plují z Terstu po Adriatickém moři k ostrovu Korfu, odtud dále Středozezemním mořem do Alexandrie ku břehům africkým a z Alexandrie do Jope ku břehům Svaté země. Cesta z Terstu do Alexandrie trvá asi 6 dní, z Alexandrie do Jope asi 2½ dne, tedy z Terstu až ku břehům Svaté země něco přes 8 dní. Za tuto dopravu s celým zaopatřením na lodi platí se v první třídě 163 zlaté, ve druhé třídě 118 zlatých ve zlatě. Poplatek za dopravu tam a zpět obnáší v první třídě 272 zlaté, ve druhé třídě 196. Můžete si pomysliti, že nábožný poutník, vida*

34) Josef CHMELÍČEK, *Cesta do svaté země*, Brno 1865 a 1867. O něm srov. Alena FROLÍKOVÁ, „*Smutný! to pohled!*“, in: Septuaginta Paolo Spunar oblata (70+2), Praha 2000, s. 606–607.

35) Josef Bohumil BUMBA, *Putování do svaté země. Vypravování o cestě do Jerusalema, Betléma, Nazaretu a jiných měst a krajín posvátných*, Hradec Králové 1867.

36) František X. KRYŠTŮFEK, *Cesta a pouť do Egypta a sv[até] země*, Praha 1886.

37) Václav MACEK, *Cesta do Svaté země*, Praha 1889. Itinerář Mackovy cesty se nápadně podobá výpravám organizovaným vídeňskými františkány, jak je poznáváme z deníku baronky Dobřenské.

*po tak dlouhé námořské cestě pobřeží Svaté země, je u vytržení a že se již ani dočkati nemůže, až se jeho noha dotkne posvátné té půdy.*³⁸⁾

Na přelomu 19. a 20. století se objevil nový fenomén, totiž organizované lidové pouti s několika sty účastníky. V rakouské monarchii byl průkopníkem těchto masových výprav Palästina-Pilgerverein v jihotyrolském Brixenu. První moravská pouť se konala roku 1905, druhá o pět let později. Pouť roku 1905 popsal Miloš A. Záruba, zřejmě kněz.³⁹⁾ Podtrhl zejména slovanský ráz pouti („*tolik Čechů a Slovanů na místech svatých ještě nebylo*“);⁴⁰⁾ do Svaté země se tehdy vydalo 528 účastníků. Cesta trvala celkem 22 dní (11. 8.–1. 9. 1905); vůdcem výpravy byl plukovník von Himmel z brixenského spolku, původem Moravan. Zúčastnil se jí rovněž již v těchto krajích zkušený Václav Macek, v té době budějovický kanovník. V Palestině bydleli v rakouském hospici, setkali se s rakouským konsulem, po městě je doprovázel vicerektor hospice. Jiný, velmi osobní popis téže pouti zanechal Karel Slavík.⁴¹⁾ Zatímco první moravskou pouť organizoval ještě Palestinský poutnický spolek z Brixenu, druhá moravská pouť roku 1910, kterou popsal Emil Procházka⁴²⁾ (měla opět 530 účastníků), se už odehrála v režii Spolku poutníků diecézí moravských do Svaté země, založeného o rok dříve (1909) v Brně. I u jeho zrodu stáli však zkušení organizátoři poutí z Brixenu, osvědčený „Pilgeroberst“ Heinrich Himmel von Agisburg, a komisař pro Svatou zemi P. Melchior Lechner; termínově i programově se jednalo o kopii pouti z roku 1905. Cestovní náklady pro jednoho účastníka se pohybovaly odhadem mezi 320 a 470 korunami.⁴³⁾ V roce 1924, po vzniku republiky, se uskutečnila první československá pouť (výchozím přístavem byl stále Terst). Většinu účastníků tvořili opět Moravané, poutníků bylo však už jen 46 (!).⁴⁴⁾ Cestu popsal a tiskem vydal Václav Otta, děkan ve Mcelích na Nymbursku. Opět nepřekvapí, že všichni zmiňovaní autoři zpráv o masových poutích byli kněžími.

38) Josef KOŘENSKÝ, *Z dalekých krajin. Kulturní obrázky pro mládež*, Praha [1881], s. 81.

39) Miloš Antonín ZÁRUBA, *První moravská lidová pouť do svaté země v srpnu r. 1905. Několik listů ze svého denníku podává ...*, Praha 1905.

40) *Tamtéž*, s. 3.

41) Karel SLAVÍK, *První moravská lidová pouť do Svaté země v srpnu roku 1905*, Brno 1907 (předtím vlastním nákladem 1906).

42) Emil PROCHÁZKA, *Do svaté země. Zpráva o druhé mor[avské] lidové pouti v srpnu r[oku] 1910*, Brno 1911.

43) *Tamtéž*, s. 4 an.

44) Václav OTTA, *Do Svaté země: zpráva o I. Československé pouti do Svaté země r[oku] 1924 konané*, Brno 1925.

Cestovní příručky a průvodce po Palestině

Jaké cestovní příručky a průvodce měli poutníci k dispozici? Se základními reáliemi se mohli budoucí poutníci seznámit už ve škole.⁴⁵⁾ K Bibli, jež zůstávala základním „průvodcem“ po Svaté zemi,⁴⁶⁾ se pak přidružila v průběhu 19. století řada praktických poutnických příruček. Jedním z prvních u nás používaných průvodců po Osmanské říši byla Buschova příručka,⁴⁷⁾ od šedesátých let 19. století však měli poutníci ze střední Evropy možnost využívat několika speciálních průvodců pro poutníky.⁴⁸⁾ V roce 1875 vydal svého prvního průvodce po Palestině a Sýrii také Carl Baedeker.⁴⁹⁾ Poutník z českých zemí však nebyl ochuzen ani o poutní literaturu v češtině. Zřejmě prvního českého průvodce po biblických místech vydal Václav Matěj Kramerius.⁵⁰⁾ Jako návod pro české poutníky posloužil i překlad oblíbeného spisu rakouského diplomata Antona Prokesche-Ostena s litografickými přílohami, který se dočkal několika českých vydání.⁵¹⁾ Na

45) Srov. Jan ŠVĚDA, *Svatá země, stručný popis její s kratičkým dějepísem národu israelského*, Jindřichův Hradec – Tábor 1863.

46) O využití Bible jako svého druhu „bedekru“ po svatých místech např. K. POLKEHN, *Palästina*, s. 19, s odkazem na díla M. Busche (viz následující pozn.) a Titus TOBLER, *Denksblätter aus Jerusalem*, St. Gallen – Konstanz 1853.

47) Moritz BUSCH, *Die Türkei. Reisehandbuch*, Triest 1860.

48) Např. Josef Anton MESSMER, *Das Heilige Land und die heiligen Stätten*. Ein Pilgerbuch in ausgewählten Bildern mit erläuterndem Texte, München 1860; Johann Nepomuk SEPP, *Jerusalem und das Heilige Land*. Pilgerbuch nach Palästina, Syrien und Aegypten, I-II, Schaffhausen 1863; Johann FAHRN-GRUBER, *Nach Jerusalem*. Ein Führer für Pilgerfahrten und Reisen nach und in dem Heiligen Lande, I-II, Würzburg 1890; Liévin DE HAMME, *Das heilige Land und seine Heiligthümer*. Ein Pilgerführer..., Mainz 1887.

49) Carl BAEDEKER, *Palästina und Syrien*. Handbuch für Reisende, Leipzig 1875. Následovala čtená další vydání.

50) Václav Matěj KRAMERIUS, *Cesta do Arabie a do země swaté, ginak Palestyny, w kteréž se wssecka mjsta swatá ... wypisugj, nynj poprwé wydaná Kraměryusowau pracj a nákladem*, Praha 1804. Srov. Hana NAVRÁTILOVÁ, *Venceslaus Kramerius and Bookworm Travelling in the early 1800s*, in: *Egypt and Austria I*, Praha 2005, s. 95–104.

51) Anton von PROKESCH-OSTEN, *Cesta do swaté země roku 1829 od Antonjina Prokesse, česky vydána skrze Jana Tomáše Nowáčka*, Jindřichův Hradec 1836; *Cesta do swaté země zaslibené w roku 1829. Spis od Antonjina Prokesse sestaweny a od Matěge Knagsla zčesstěny; pak krásným kamenotiskem ozdobený*, Znojmo [1836]; *Popsánj Palestiny, to gest zaslibené, swaté aneb židowské země, gakožto vlasti nasseho swatého náboženstwj založitele Ježjsse Krista ... Spis mnohými kamenotisky a dřewořezy okráslený a od Matěge Knagsla ... w česstinu uwedený*, Znojmo 1837. Jan Tomáš Nováček byl kaplanem v Kunžaku, Matěj Knajsl byl učitel ve Znojmě. K Prokesch-Ostenovi srov. Hana NAVRÁTILOVÁ – Roman MÍŠEK, *Prokesch von Osten, Austrian envoy and traveller in Orient*, Archiv orientální 70, 2002, s. 43–50.

počátku 20. století, současně s počátkem velkých organizovaných poutí, se začaly objevovat původní i přeložené praktické průvodce pro poutníky. Původním – a velmi pozoruhodným dílkem – je originální průvodce Jaroslava V. Sedláčka, vydaný Katolickým tiskovým spolkem.⁵²⁾ Jen o málo později se dočkal českého vydání takzvaný brixenský průvodce, tj. *Poutnický průvodce k lidovým poutím do Svaté země*, vydaný nejprve v Brixenu (1908) a poté v Brně (1910).⁵³⁾

Cestopisy o Palestině stejně jako poutnické průvodce obsahovaly většinou také skromnější či rozsáhlejší ilustrační doprovod, jenž pomáhal čtenářům vytvořit si přesnější představu o biblické krajině. Obraz Svaté země se tak v obecném povědomí pomalu posouval od naivně lidových „betlémařských“ představ k reálnějšímu obrazu, byť většina podobných ilustrací postrádala jakékoli výtvarné ambice, plnila čistě informační úlohu, a byla tak pochopitelně nekonečně vzdálena například Robertovým akvarelům. Většinou se jedná o pohledy na biblická města nebo jednotlivé stavby, najdou se ale i obrázky volné krajiny a tu a tam i žánrové studie místních obyvatel. V knihách vydaných v první polovině 19. století se průměru vymykají mědirytiny doprovázející Sieberův cestopis.⁵⁴⁾ Zhotovil je pražský rytec Jiří Döbler podle předloh samotného Franze Wilhelma Siebera a zejména velká veduta Jeruzaléma na frontispisu nabízí zcela originální pohled na město. Litografie a dřevořezy doprovázely rovněž Knajslův překlad Prokešova cestopisu⁵⁵⁾ a v témže znojenském Hofmannově nakladatelství vydaný poutnický průvodce *Paměti nejhodnější místa pro křesťanstvo* (1835).⁵⁶⁾ Poutnické relace z třetí čtvrtiny století byly

52) Jaroslav V. SEDLÁČEK, *Pout' do posvátných míst svaté země v Egyptě*. Průvodce po svatých místech, Praha 1902.

53) *Poutnický průvodce k lidovým poutím do Svaté země*, Brixen [1908]. (vydal Palestinský spolek poutnický). O dva roky později jej vydal Spolek poutníků diecesi moravských do Svaté země: *Poutnický průvodce k lidovým poutím do Svaté země*. Upravený otisk poutnického průvodce brixenského, sestavený v díle I. od Jindřicha z HIMMLU a v díle II. od P. Melchiora LECHNERA, Brno [1910]. Lechner byl autorem popisu tyrolské pouti do Palestiny konané roku 1901: *Die Tiroler Pilger im heil'gen Land, als das Jahrhundert im Beginne stand. Gedenkbuch an die Tiroler Pilgerzüge nach Jerusalem im September und October 1901*, Innsbruck 1902.

54) Srov. pozn. 19. Ve svém cestopisu *Reise von Cairo nach Jerusalem* Sieber líčí, jak utajeně postupoval, aby mohl geometricky správně zaměřit okolo dvou set míst.

55) Srov. pozn. 51.

56) *Paměti nejhodnější místa pro křesťanstvo, totiž, Jeruzalém, Betlém a Nazaret*, Znojmo 1835.

zpravidla ilustrovány originálními ocelorytinami, byť nijak vysoké kvality. V Chmelíčkově knize najdeme rytiny signované „Ramsberg“, u Bumby signoval obrázky jakýsi Klein.⁵⁷⁾

Na přelomu 19. a 20. století počet obrázkových příloh lavinovitě narostl díky rozšíření světlotiskových reprodukcí. Ty doprovázejí například Klementův cestopis,⁵⁸⁾ a zvláště hojně (více než 400 fotografií) Procházkovu relaci o druhé moravské pouti.⁵⁹⁾ Mimořádné postavení však zaujímá jiná publikace: reprezentativní obrazové dílo *Svatá země. Pouť v obrazech z Betléma na Golgotu*, vydaná v Praze od roku 1899.⁶⁰⁾ Ambiciózní kniha z nakladatelství a tiskárny Václava Kotrby obsahuje celkem 294 velkoformátových fotografií z Palestiny a – protože jde o jakéhosi obrazového průvodce biblickými událostmi – částečně také z Egypta a Řecka. Fotografie doprovázejí vysvětlující texty Václava Müllera připomínající biblické děje s tím kterým místem spojené, a dále jakési duchovní eseje Emanuela Žáka na vložených listech s pěknými secesními vinětami. Ač jde o dílo nákladné, jeho dostupnost zvyšovalo vydávání po jednotlivých sešitech (celkem 25) s obálkou od Felixe Jeneweina. Po odebrání celé série měl každý abonent získat „přes metr měřící“ obrazovou prémii „Ukřižování Ježíše Krista s panorámou na Jeruzalém“ [sic!].

Na základě výše citovaných cestovních zpráv se můžeme domnívat, že program poutnických cest se od dob Kryštofa Haranta příliš nezměnil. K jeho ustálení jistě přispívaly i tištění průvodců. Je to logické: hlavním cílem poutníků byla návštěva míst spojených s Kristovým narozením, působením, smrtí a vykupitelským dílem. Středobodem všech návštěv tak zůstával Chrám Božího hrobu, spravovaný šesti křesťanskými církvemi. S ním souvisela Via dolorosa, místo četných křesťanských procesí. K „povinným“ položkám programu v Jeruzalémě dále patřil výstup na Olivetskou horu a zastávka v Getsemanské zahradě na jejím úpatí. Součástí prohlídek byla i návštěva mešit na chrámové hoře (Omarovy a Al-Aksá). Většina poutníků se vydávala i mimo Jeruzalém, zejména do blízkého Betléma (mezi obyvateli tam převažovali křesťané) a do Ain Karim s chrámem svatého Jana na horách. Františkány organizovaná skupina s hraběnkou Dobřenskou nebo husinecký farář Macek navštívili také údolí Jordánu a některá místa v Galilei, zejména Nazaret, kde byl jejich cílem hlavně

57) Srov. pozn. 34–35.

58) Srov. pozn. 25.

59) Srov. pozn. 42.

60) Václav MÜLLER – Emanuel ŽÁK, *Svatá země. Pouť v obrazech z Betléma na Golgotu*, Praha 1899–1901.

chrám Panny Marie nad domem Svaté rodiny. Vedle osvědčených a staršími cestovateli doložených památek se ovšem setkáváme i s tím, že poutníci hledali a nacházeli nejrůznější zcela fantastická místa.

Podmínky cestování do Palestiny

„*Při dnešních dopravních prostředcích lze pout' do Svaté země podniknouti s malým poměrně nákladem, bez nebezpečí života, ba se značným pohodlím*“, čteme v úvodu Procházkovy zprávy o poutní výpravě roku 1910.⁶¹⁾ Autor má pravdu. Příliv poutníků do Palestiny usnadnila zejména od druhé poloviny 19. století snazší a rychlejší doprava (železnice, parníky), zmenšila se i zdravotní rizika (poslední velká morová epidemie v Osmanské říši vypukla roku 1845). Rakouské poutníky přepravovala do Svaté země Lloydova paroplavební společnost, která již roku 1837 uzavřela kontrakt s císařskou poštou provozující 73 poštovních úřadů v Otomanské říši (!). Zisková byla Lloydova společnost až od padesátých let 19. století, předtím jí rakouská vláda pomáhala půjčkami. Lloyd expandoval zejména po otevření Suezského kanálu novými linkami.⁶²⁾

V samotné Palestině se ale zase tak mnoho nezměnilo. Z Jaffy do Jeruzaléma sice bylo možné dojet od září 1892 úzkokolejnou železnicí, jinak však zůstávali poutníci stále vítaným přílepením pro místní obchodníky a pronajímatele jezdeckých zvířat pro cesty z Jeruzaléma na sever i na jih. V zemi chyběla pro Evropana běžná infrastruktura v podobě poštovních stanic a hostinců, o vymoženostech počínající moderní turistiky ani nemluvě. Spolehlivou základnou zůstával dlouho jen františkánský hospic na Sionu v Jeruzalémě, stejně jako karmelitánský klášter na hoře Karmel. Ani zdánlivě důkladná znalost země na základě Bible, cestopisů či poutnických příruček nechránila tak většinu příchozích od šoku, který jim setkání s tvrdými podmínkami v Palestině připravilo. Obvyklé „orientální“ zkušenosti prostředkuje opět Kořenský: „*Město Jope neboli Jaffa vypadá velmi malebně, založeno jsouc stupňovitě na povýšeném břehu mořském. Ale čím více blížíme se k jeho domům a čím více procházíme*

61) E. PROCHÁZKA, *Do Svaté země*, s. 4.

62) Srov. výše svědectví Josefa Kořenského, pozn. 38. Dále Rudolf AGSTNER, *The Austrian Lloyd Steam Navigation Company*, in: Marian Wrba (ed.), *Austrian Presence in the Holy Land in the 19th century and early 20th century*, Tel Aviv 1966, s. 136–157; Roman MÍŠEK, *The Oriental Policy of the Hapsburg Monarchy in the First Half of the Nineteenth Century and Anton Prokesch von Osten as its remarkable Diplomat*, in: *Egypt and Austria I*, Praha 2005, s. 88–89.

se jeho úzkými ulicemi, tím méně se nám v něm líbí. Na všech stranách viděti jest nečistota a nepořádek, jemuž cestující po východních krajinách musí uvykati.“⁶³⁾ Horké a suché klima, nezvyklý charakter krajiny, odlišné stravování, špatné hygienické podmínky, temperament a zvyky místního beduínského a arabského obyvatelstva a vůbec celkové nepohodlí, to vše by vlastně nemělo poutníka na Blízkém Východě překvapit. Specifika cest do Palestiny spočívala ale právě v onom šoku z jinakosti zdánlivě důvěrně známého prostředí, z kontrastu mezi zažitou a předem v duchu „zkonstruovanou“ biblickou realitou (obrazem biblické krajiny „v sobě“, ony „Bilder im Kopf“) a skutečností. Tento šok postihoval samozřejmě hlavně poutníky, nikoliv zkušenější cestovatele ze záliby. Právě ti první však tvořili hlavní kontingent návštěvníků Palestiny.

Valná většina poutníků neznala místní jazyk a jen někteří z nich ovládali pár francouzských slov. Francouzština byla spolu s italinou ještě na počátku 20. století doporučována v poutních příručkách jako dorozumivací řeč. Doporučené roční období pro cestu do Svaté země byl únor až duben, případně září až říjen; poutníci si pro ni měli vyhradit alespoň pět, při současné návštěvě Damašku a Káhiry šest týdnů. Výchozím přístavem poutníku z Rakouska-Uherska byl pravidelně Terst, odkud bylo možné přeplout do Jaffy nebo do Egypta; alternativní možnost skýtala železnice do Cařihradu s návaznými lodními spoji. Náklady na takovou pouť odhadoval Sedláček na pouhých 270 až 360 korun, uskutečnili se ovšem ve velké poutní společnosti čítající alespoň pět set poutníků. Tato cena byla kalkulována pro bydlení v hospicích; poutník musel mít ale doporučení svého faráře, aby se v nich mohl ubytovat. Pro úhradu služeb doporučoval Sedláček zlaté dvacetifranky. Nutným cestovním dokladem byl pas potvrzený tureckým konzulem ve Vídni (za dvacet piastrů) a ověřený příslušným rakouským konzulem v přístavních městech, kterými poutníci projížděli. Další rady se týkají životosprávy (nejlepším lékem je dieta!) a zdravotní prevence; v průvodcích najdeme ale i návod, jak jednat s domorodými majiteli koní, soumarů nebo oslů.⁶⁴⁾

Rakouská vláda byla protektorem katolické církve v Jeruzalémě, Horním Egyptě a Súdánu. Platila např. subsidie jeruzalémským františkánům.⁶⁵⁾

63) J. KOŘENSKÝ, *Z dalekých krajin*, s. 82.

64) J. V. SEDLÁČEK, *Pouť do posvátných míst*, zde hlavně s. 11–14.

65) Barbara HAIDER-WILSON, *Das Kultusprotektorat der Habsburgermonarchie im Osmanischen Reich. Zu seinen Rechtsgrundlagen und seiner Instrumentalisierung im 19. Jahrhundert (unter besonderer Berücksichtigung Jerusalems)*, in: Marlene Kurz (ed.), *Das Osmanische Reich und die Habsbur-*

O své postavení v této oblasti soupeřila s Francií. Evropští křesťané konce 19. a začátku 20. století vnímali Svatou zemi jako svůj domov, teritorium, na něž mají duchovní nárok; cítili se součástí jakýchsi pokojných křížových výprav. Židovský nárok na tuto zemi příliš vnímán nebyl. V Palestině se výrazně angažovaly tři společenské vrstvy či skupiny: církevní a politické elity, misionáři a prostí poutníci. To vše vytvářelo neobyčejně komplikovanou situaci.

V 17. století vznikly generální komisariáty Svaté země v Římě, v Paříži a Madridu, které byly ve spojení s františkánskou kustodií v Jeruzalémě. Podle těchto vzorů byl roku 1633 zřízen ve Vídni generální komisariát Svaté země pro Rakousko a německou říši potvrzený Svatým stolcem. Císař Josef II. roku 1784 tento komisariát zrušil. V roce 1842 se obrátil císař Ferdinand I. na všechny ordinariáty říše, aby byly na Velký pátek nebo o některé neděle postní vyhlášeny v kostelech sbírky na Boží hrob. Také další sbírky, které byly určeny na podporu katolických misí, zvláště františkánských misí v Palestině, Egyptě a Sýrii (a tedy na tělesnou a duchovní péči o poutníky), daly podnět k obnově generálního komisariátu. Do Svaté země byli vysláni rakouští františkáni, aby mohli sloužit poutníkům jako průvodci a zpovědníci.⁶⁶⁾ Zájmy katolíků ve Svaté zemi měli hájit rovněž rakouští konzulové.⁶⁷⁾

Brzy po obnově vídeňského komisariátu začala jednání o zřízení rakouského hospice v Jeruzalémě. Důvodem byla skutečnost, že do Svaté země přijíždělo stále více poutníků, pro které již nestačil františkánský hospic. V té době vznikaly i jiné národní útulky pro poutníky. Roku 1855 byl zakoupen pozemek a v dalším roce byl slavnostně položen základní kámen nové budovy. Na hospic přispívali katolíci z celého tehdejšího Rakouska; již v březnu roku 1863 mohl zahájit svou činnost. V jeho stanovách z roku 1895 čteme, že hospic je dílem všech katolíků mocnářství, a proto v něm mají poutníci celé říše právo na pohostinství do osmi dnů zdarma. Při svém založení byl nazván rakouským hospicem, poté rakousko-uherským hospicem pod ochranou Svaté rodiny.⁶⁸⁾ Jeho představenými

germonarchie. Internationaler Kongress zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Wien 2005, s. 121–148.

66) Srov. Dorothea McEWAN, *The Hapsburg Church Protectorate in the Holy Land*, in: M. Wrba (ed.), *Austrian Presence*, s. 52–65; R. MÍŠEK, *The Oriental Policy*, s. 90.

67) Srov. Mordechai ELIAV, *Österreich und das Heilige Land. Ausgewählte Konsulatsdokumente aus Jerusalem 1849–1917*, Wien 2000.

68) Kuratorium rakouského hospice vydávalo od roku 1905 vydával svoji

byli kněží nejen z Rakouska nebo Uher, měl i své rektory české národnosti. Prvním byl František Kyzlink z brněnské diecéze, který vykonával funkci vicerektora od roku 1893. Dalšími představenými z českých zemí byli František Maleček z pražské diecéze⁶⁹) (v letech 1894–1897), Josef Slabý z královéhradecké diecéze (v letech 1898–1900), Josef Heger z brněnské diecéze (v letech 1913–1914).

Palestinské pouti na přelomu 19. a 20. století nepochybně ztratily mnoho ze své výjimečnosti a dobrodružnosti. Zato byly dostupné mnohem širšímu okruhu zájemců a mohly tak zapůsobit na obraznost a umožnit cestovatelské (a jistě i duchovní) zážitky mnohem většímu počtu osob z různých společenských vrstev. V letech před první světovou válkou zažívaly poutě ve své organizované „masové“ podobě svou zlatou éru a byly v letech kolem roku 1900 snáze proveditelné než v dnešní politické, demografické a národnostní situaci na Blízkém Východě.

ročenku: *Jahrbuch des österreichisch-ungarischen Pilgerhauses „Zur heiligen Familie“ in Jerusalem.*

69) Za radu a pomoc děkuje Františku Malečkovi například Václav Müller ve fotografické publikaci *Svatá země* (viz pozn. 60).

ORGANISED PILGRIMAGES TO PALESTINE IN THE 19th CENTURY

The biblical places in Palestine have been the destinations of Christian pilgrims since the late antiquity times. We have reports on first pilgrims from Bohemia dated from the 11th century; since the 15th century the descriptions of journeys to the Holy Land have become almost a separate literary genre. We still know very little about journeys of individual travellers from the Czech Lands before 1800, however. In the first half of the 19th century the number of Palestine pilgrims (as well as travellers) was growing permanently, despite the unstable political situation in the border part of the Ottoman Empire. After the security situation had been improved and above all due to better infrastructure (lines of the Lloyd's steamboat company, an Austrian hospice opened in Jerusalem in 1863) the number of visitors from Austria (or rather Austria-Hungary) started to increase rapidly. Opening the Suez Canal in 1869 also brought the official expeditions of Austrian as well as German monarchs to this area. Starting from 1860s a number of Czech travelogues about the Holy Land were published and around 1900 the first pilgrim guides in the Czech language also appeared, mostly written by priests. The organised groups of pilgrims were sent to the Holy Land by Vienna Franciscans – e.g. Aloisie Barbora Dobřenská of Dobřenice, who left an interesting diary describing her journey, participated in such a pilgrimage in 1874. While these groups consisted of about 15 participants, after 1900 a new phenomenon of mass pilgrimages of several hundreds of pilgrims appeared; these pilgrimages were organised by specialised pilgrim societies in Brixen (Moravian pilgrimage in 1905) and in Brno (second Moravian pilgrimage in 1910). Those participating in these expeditions, no matter how unprepared for the “oriental” reality, could rely on a network of supporting institutions in Palestine (the Austrian hospice and consulate, Franciscan hospice at Sion), which made their stay in the Holy Land easier for them. Thus it is a paradox that the organisation of a Palestine pilgrimage was easier at that period than it is now.